

The Journal of Academic Social Science Studies

JASSS

International Journal of Social Science

Doi number:<http://dx.doi.org/10.9761/JASSS7970>

Number: 73 , p. 183-194, Winter 2018

Araştırma Makalesi / Research Article

Yayın Süreci / Publication Process

Yayın Geliş Tarihi / Article Arrival Date - Yayın Kabul Tarihi / Article Acceptance Date

28.11.2018

28.12.2018

Yayınlanma Tarihi / The Published Date

31.12.2018

**SATUK BUĞRA HAN MENKİBESİNDE
HALK HUKUKU OLARAK
“ATA HAKKI VE TUZ-EKMEK HAKKI”**

*AS A PUBLIC LEGISLATION IN SATUQ BUGRA KHAN TALE
"ANCESTOR RIGHT AND SALT-BREAD RIGHT"*

*Dr. Emine Çakır**

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2196-5592>

Ordu Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

eminecakir.thb@gmail.com

Öz

İslamiyet'i kabul ederek yeni bir kültür dairesine giren Türkler, *kültürel değişim* adı verilen ve hayatın birçok alanına yansıyan uyumlanma süreciyle karşılaşmıştır. Dolayısıyla, Türklerin asırlar öncesine dayanan ve kültürel kodlarındaki birçok unsurun da bu değişim ve dönüşümden nasibini aldığı söylenebilir. Kültürel bellekte Karahanlı devletinin ilk Müslüman hükümdarı olan Satuk Buğra Han'ın hayatının anlatıldığı menkıbelerde tespit edilen "misafire hürmet, levirat, ant içme, düşmanı uykuda öldürmenin namertlik olması, tuz-ekmek hakkı, ata/dede/pederlik hakkı ve olağanüstü doğum (babasız çocuk dünyaya getirmek)" gibi unsurlar, kültürel değişimin izlerini barındırmaktadır. Çalışmada bahsedilen bu örneklerden "ata hakkı ve tuz-ekmek hakkı" halk hukuku ile ilişkili olarak *kültürel değişim* ve Türk töresi bağlamında ele alınmıştır. Bu kapsamda Cemal Karşı, Shaw, Grenard, İngiltere, Taşkent ve Paris nüshalarının varyantları mukayeseli olarak incelenmiştir. Anlatılardaki ortak motif, Satuk Buğra Han'ın kâfir amcasını öldüreceği sırada onun kendi üzerindeki "ata hakkı ve tuz ekme hakkı"nı hatırlaması ve onu öldürmekten vazgeçip İslamiyet'e davet etmesidir. Fakat amcası İslamiyet'i kabul konusunda direnir. Bunun üzerine Satuk Buğra Han, amcasının toprağa gömülerek ölmesine neden olan bir keramet gösterir. Bu keramet, kültürel değişim ve halk hu-

* Bu makale, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Halk Bilimi Bölümü Anabilim dalında hazırlanan "Satuk Buğra Han Tezkiresi Üzerine Halk Bilimsel Bir İnceleme" adlı doktora tezinden üretilmiştir.

kuku ile ilişkilendirildiğinde senkretik bir yapıda olduğu anlaşılmaktadır. Zira Satuk Buğra Han'ın amcasının kanını dökmek istememesi-boğularak öldürmesi- Türk töresinde hükümdar soyundan gelen kişinin Tanrı'nın kut'unu taşıması, bir başka ifadeyle kanının kutsal kabul edilmesi ve Türklerde ataya duyulan saygı, atalar kültü inancının bir izdüşümü olarak yorumlanabilir. Ayrıca Satuk Buğra Han'ın üç kez amcasını İslam'a davet etmesi ve sonrasında gösterdiği keramet, İslamiyet inancındaki "anne-baba hakkı" ile de örtüşmektedir. Kısaca menkıbe nüshalarında tespit edilen "ata hakkı ve tuz-ekmek hakkı", *kültürel değişim* kavramı açısından incelendiğinde halk hukuku uygulaması olarak hem İslamiyet öncesi hem de İslami bir hüviyette olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kültürel Değişim, Halk Hukuku, Ata Hakkı ve Tuz-Ekmek Hakkı, Satuk Buğra Han

Abstract

Turkish people, adopting Islam and entering a new cultural circle, encountered an orientation period which is named cultural change and which reflects on various aspects of life. Therefore, the elements in cultural codes of Turks which expand to centuries ago were affected from these changes and transformation. In cultural memory, in tales which tell the life of Satuk Bugra Khan, who is known as the first Muslim ruler of Karahanlı state, it is seen that many cultural codes of Turkish morals like "regard for visitors, levirate, oath, killing the enemy in sleep seen as vileness, salt-bread right, ancestor/grandfather/father right and unusual birth (giving birth to a child without father) take place. In this study, one of the elements mentioned above" salt-bread and ancestor right" is reviewed related to public legislation, in terms of cultural change and Turkish morals. In this context, the transcripts from Cemal Karsi, Shaw, Grenard, Englang, Tashkent, Sweden and Paris were studied in a comparative way. In these tales, while Satuk Bugra Khan was about to kill his unbeliever uncle, he remembers his "ancestor and salt-bread right" on him and gives up the opinion to kill him, primarily inviting him to believe in Islam. Finally, Satuk Bugra Khan, who curses his uncle who insists on not believing Islam, reveals a miracle that buries his uncle alive under ground and causes him die. His unwillingness to spill his uncle's blood can be explained in Turkish morals as both the person who is descended from the ruler carries God's gospel that is his blood is blessed and the respect for ancestors, that is ancestors culture. Therefore, it can be mentioned that, this belief before Islam gained Islamic identity as a miracle and formed a syncretic tissue.

Key Words: Cultural Change, Public Legislation, Ancestor Right and Salt-Bread Right, Satuk Bugra Khan

Giriş

Türkler, İslamiyet'i kabul ederek yeni bir kültür dairesine girmiş ve bu durum, toplumsal hayatın birçok alanına yansıyan ve senkretik¹ adı verilen bir uyumlanma sürecini beraberinde getirmiştir. Dolayısıyla, Türklerin asırlar öncesine dayanan ve kültürel kodlarında yer alan töreye dair unsurlar da bu kültürel değişim ve dönüşümden etkilenmiştir.

Kültürel bellekte Karahanlı devletinin ilk Müslüman hükümdarı olarak bilinen Satuk Buğra Han'ın hayatının anlatıldığı menkıbelerde "misafire hürmet, levirat, ant içme, düşmanını uykuda öldürmenin namertlik olması, tuz-ekmek hakkı, ata/dede/pederlik hakkı ve olağanüstü doğum (babasız çocuk dünyaya getirmek)" gibi Türk töresinin halk hukuku ile ilişkili olduğu ve kültürel değişimin izlerini taşıyan örnekleri görmek mümkündür. Bu çalışmada bahsedilen bu unsurlardan "ata hakkı ve tuz-ekmek hakkı" üzerinde durulmuştur. Satuk Buğra Han'ın hayatının konu alındığı ve farklı ülkelerde tezkire-

¹ Su, *Hurafeler ve Mitler Halk İslamında Senkretizm* adlı yapıtında senkretizmi, farklı inanç sistemlerinin etkileşime girecek karışması sonucunda yeni inanç öğelerinin ya da örüntülerinin ortaya çıkması (2011: 14) olarak tanımlamaktadır.

lerine tesadüf edilen Cemal Karşî, Shaw, Grenard, İngiltere, Taşkent ve Paris varyantları *kültürel değişim* kapsamında değerlendirilmiştir. Öncelikli olarak Türk kültüründe töre kavramının tarihî ve kültürel zemini hakkında bilgi verilmiş, sonrasında ise; tuz-ekmek hakkı, ata/dede/pederlik hakkı, halk hukuku bağlamında mukayeseli olarak incelenmiştir.

S. V. Örnek, *kültürel değişimi* "İç ya da dış etmenler sonucu bir kültürün davranış kalıplarında ve örneklerinde ortaya çıkan değişme süreci" (1995: 44) olarak tanımlamaktadır ki İslamiyet'in kabulü Türkler için kültürel değişim sürecini beraberinde getirmiştir. Türk kültüründe töre kavramı, gündelik olaylardan, devlet yönetme geleneğine kadar sosyal hayatın hemen her alanında, sosyal yapının sağlıklı işlenmesini temin eden kurallar, uygulamalar ve gelenekler bütünü olarak tanımlanabilir. Ziya Gökalp'ın (1989: 8), "Türk kavminin ortaya çıkışından Müslümanlığı kabul ettiği zamana kadar geçen dönem" olarak adlandırdığı süreçte Türklerin dininin Gök Tengri dini olduğu bilinmektedir. Gök Tengri dininde devlet, *kut*² ile seçilen hakan tarafından yönetilmekteydi. Bu bağlamda, kut alan hakanın koruduğu töre de hakanın kendisi gibi kutsaldı. "Türk hakanları, kudretlerini Gök'ten alırlardı. Bu yüzden iktidar gökten yere doğru kademe kademe dağılmaktaydı" (Güngör, 2003: 54). Türk devlet yönetme geleneğinde de ideolojinin tarih boyunca farklı kaynaklardan beslenerek kurgulandığı görülmektedir. Türklerin İslamiyet öncesinde kut, il ve töre üzerine inşa edilen bir ideolojiyle devletlerini yönettikleri bilinmektedir. Bu bağlamda, töre ve kut, Türklerin sosyal kurumlarından, devlet yönetme geleneğine kadar tüm faaliyetlerinde etkili bilişsel, düşünsel, sosyal ve kültürel bir düşünce sis-

teminin belirleyicisi olarak yorumlanmalıdır. Böylece, kut ve töre halkın kutsal alanla dünyevi alan arasında kalan tüm faaliyetlerine yön vermiştir, denilebilir.

Karahanlılar döneminde "İl gider, töre kalır" (Atalay, 2006 II: 25) ifadesi devlet ideolojisinin merkezinde yer almaktadır. Akın ve fetihlerle yeni coğrafyalarda yayılmaya başlayan Türk yurdunda törenin devamlılığı devlet teşkilatının teminatı olarak görülmüştür. "Orta Asya'da Türk ve Moğol kavimleri arasında, Mete'den Timur'a kadar binlerce yıl, esas hatları aynı kalmış töre mevcut olmuştur. Bu töre ve yasa devlet teşkilatının temelini teşkil etmiştir" (Togan, 1981: 114). Türk halk hukuku düzeninde normlar hiyerarşisinin en üstünde töreler, bu alanda tüm sosyal normları kapsadığı ifade edilebilir. Türk kültüründe töre, sözlü anayasa hükmünde kurallardır. Töre, Türk kültürü çevresinde kut anlayışıyla örüntülenmiş kurallar olarak kabul edilmektedir. Bu nedenle de kaynağında tabular, din ve inançlar bulunmaktadır. M. Öcal Oğuz'un da ifade ettiği gibi, "Töre hukukunun hükümleri de tıpkı yazılı hukukun hükümleri gibi eskimekte ve buna bağlı olarak da değişmektedir. Ancak değişenin veya görece daha kolay değişenin ne olduğunu iyi kavramak ve yorumlamaları buna göre yapmak gerekir" (2012: 104). Türk hukuk düzeninde töre, sosyal hayatın tüm alanlarında düzen sağlama işlevini karşıladığı için töreye aykırı davranan toplumun lideri dahi olsa, törece gerekli disiplinlen ayrı düşünülemez. "Töre, daima doğru ve adaletli olanı emrettiği için herkes baştan kabul ederdi. Çünkü töre milletin yüzlerce yıllık hayat tecrübesinden süzölmüş kaidelerden ibarettir" (Güngör, 2003: 57). Törenin kadim zamanların hatırası olduğu, *Âşıkpaşazâde Tarihi*'nde (Yavuz ve Saraç, 2007: 118) "Kadimden töredir kardaşa kıymak, / Anayı atayı gussalı koymak" ifadeleriyle vurgulanmaktadır. "Ahlaksız kimselere töresiz, ahlaklı kimselere de töreli denilmesi" de (Ögel, 2000: 324) tesadüfi değildir. Törenin norm değeri,

² Kut, mukaddes ruh anlamına gelen bir kelime olup, Türk hakanlarındaki kudsiyet ve hâkimiyet onlara ilahi olarak Gök Tengri tarafından verilmiştir (Ziya Gökalp, 1975: 45).

Türk toplumunun dinî ve geleneksel inançları ve ahlak ilkeleriyle ilgilidir.

Törenin en etkili olduğu alan hukukun anayasal alanı, devlet yönetme geleneğidir. Törenin devlet geleneğinde önemli olması, eski zamanlarda törenin atalar tarafından konulmuş olmasından ileri gelmektedir. Türk devlet geleneğinde Tanrıdan gelen kut yetkisinin kağanlara getirmiş olduğu sorumluluklardan biri de adaletli bir “törü/töre” koymalarıdır. Orhun Abidesi’ne göre Köktürk Devleti’nin kurucusu Bumin Kağan tahta oturunca “Türk milletinin ülkesini, törüsünü edivermiştir” (Ergin, 2011: 9). Bilge Kağan da kut olarak tanzim etmiş olduğu törü’sünün devletin bekası için önemini şu şekilde vurgular: “Yukarda tanrı basmasa aşağıda yer delinme, Türk Milleti ülkeni törünü kim bozar” (Ergin, 2011: 9). Aynı düşünceye Oğuz Kağan destanında³ da tesadüf edilir. İktidar ve kut ilişkisi konusunda E. Ölçer Özünel’in tespitleri dikkate değerdir: “Kut yani yaşam özü, hem gök hem de yer aracılığıyla alınabilmektedir. Dolayısıyla Oğuz Kağan ağaçtan gelen kızla evlenerek yer kutunu da alır. Gök tanrı tarafından gök kutu verilirken yer kutunu veren yer tanrıçası idi” (2014: 13). “Oğuz Kağan’ın tam anlamıyla hem kendi psişik iktidarının merkezinde hem de kut kavramı ile tanımlayabileceğimiz üç boyutlu iktidar anlayışı bağlamında siyasal, örfi ve tanrısal iktidarı yansıtabilen uygarlaştırıcı bir kahraman olduğu düşünülmektedir” (Ölçer Özünel, 2014: 19). Bu bakımdan Satuk Buğra Han’ın da bir kahraman olarak kut alması onun “siyasi, örfi ve tanrısal” iktidarıyla açıklanabilir. Töre sözünün geçtiği bir diğer kaynak *Divanü Lûgati’t Türk*’tür. Burada töre, “evin en önemli yeri ve sediri” (Atalay, 2006 III: 221) anlamındadır ve bazen bu yere “tör” de denildiği kaydedilmektedir. Törü kelimesi ise görenek, âdet anlamıyla verilmektedir. Törenin kadimliğine gönderme yapılarak “El kalır, törü kalmas (İl bırakılır töre bırakılmaz)” (Atalay, 2006 II: 25) atasözü zikredilmektedir. *Kutadgu Bilig*’te de

“İdi edgü beglik takı edgürek törü ol anı yoritgu kerek (Beylik ne iyi bir şeydir / Fakat daha iyi olan törüdür ve onu doğru uygulamak gerekir)” (Arat, 2007: 59) ifadelerinde törenin sözlü kültüre yansımaları olarak gösterilebilir. Sait Başer, *Kutadgu Bilig*’de Kut ve Töre⁴ adlı yapıtında kut’u; “Kut, kavramsal yönüyle soyut, ortaya çıkardığı belirlemeler açısından ise somut bir karakter taşımaktadır. Asıl özü bakımından fenomen nitelikli bu kavram, tecellileriyle zengin bir fenomen dünyası yaratmaktadır” (Başer, 2015: 81) olarak açıklar. “Töre’nin sıradan bir kanun olmadığı, töre’de, Tanrısal düzen-türeyiş sistemi anlamı esastır. Onda devlet hukuku manası da vardır” (Başer, 2015: 108-109). Tüm bu örneklerden hareketle kut ve törenin Türklerin kültürel kodlarında birbiriyle ilişkili iki kavram olduğu, yazılı ve sözlü kültür ürünlerinden açıkça anlaşılmaktadır.

“Halk hukuku, toplumun gelenek, görenek ve alışkanlıklarından beslenen, kalıp tutum ve davranışlarla şekillenerek günümüze taşınan, toplumdaki işlevsellikleriyle dinamizmini kaybetmeyen, süreklilik göstererek toplum tarafından bir sonraki nesle aktarılan, toplumun temeli olan ailede baba otoritesinden başlayarak bir otorite tarafından onaylanan ve desteklenen töre/örf ve âdet/ sözlü hukuk kuralları olarak tanımlanabilir. Söz konusu davranış kuralları bireyin topluma, toplumun bireye karşı sorumluluklarını da beraberinde getirmektedir” (Dursun, 2016: 56).

Türk töresinde vatana veya emanete hıyanet etmemek,⁵ evlilik dışı cinsel yakınlamalardan uzak durmak⁶, anne ve babaya,

³ Oğuz Kağan Destanı için bkz: (Sakaoğlu-Duymaz, 2002: 218-250).

⁴ *Kutadgu Bilig*’de töreyi temsil eden Küntogdı, kut’u temsil eden de Aytoldı’dır (Başer, 2015: 23). Kut ve töre hakkında kapsamlı bilgi için bkz: (Başer, 2015).

⁵ Türk töresinde vatana ihanetin cezası ölüm olarak belirlenmiştir. Dede Korkut Kitabı’nda Dirse Han Oğlu Boğaç Han Boyu’nda kırk namerdin Dirse Han’a söyledikleri şu sözler bunun açık delilidir: “... Akan tırı sulardan harbe kiçe, arkurı yatan Ala Tağdan teber aş, hanlar hanı Bayındıra haber vara, Dirse Han oğlu şu asıl bidat işlemiş diyeler, ...öldürsene” (Ergin, 2009: 83-84; Gökyay, 2009: 88).

⁶ Nardaniye Hanım masalında, babası Nardaniye’nin

ataya hürmet etmek⁷, iltica edeni veya kendisine sığınanı düşman bile olsa teslim etmemek, misafire hürmet, iki düşman aile arasında barışı sağlamak için kız alıp vermek, aman diyene merhamet göstermek, kılıç kaldırmamak, eğilen başı kesmemek⁸, akrabayı öldürmemek, tuz ekmek hakkını gözetmek, komşunun namusuna yan gözle bakmamak gibi başlıca hususlar Türk töresine dair örnekler olarak gösterilebilir. Bunların toplumsal bellekteki izdüşümlerini sözlü ve yazılı kültürde hem de örfi- hukuki yasa ve yaptırımlarda görmek mümkündür. Satuk Buğra Han menkıbesinde bu unsurlardan bazılarının varlığı belirlenmiş, fakat bu çalışmada sadece "ata/dede/peder hakkı ve tuz-ekmek hakkı" olarak karşımıza çıkan töre, halk hukuku ve kültürel değişim kavramlarıyla ilişkili olarak incelenmiştir.

Tuz-ekmek hakkı deyiminin varlığı bu kültür kodunun varlığını açıkça ortaya koymaktadır.⁹ Ömer Asım Aksoy bu deyimini "

evlilik dışı hamile kaldığı düşünerek onu ormana terk eder. Masalda bu durum şu şekilde geçmektedir: "Kızın hâli değişir, gün günden karnı şişer. Kadın ebelere gösterir. Kocasına der ki bir gün: Ah yahu, o gün ben senin sözünü dinlemedim, kızı kıra gezmeye gönderdim. Herhâlde birine kanmış, gebe kalmış... Adam da pek namuslu imiş. Bu iş pek gücüne gider..." (Boratav, 2009: 115).

⁷ Türk töresinde ataya hürmetsizliğin cezası ölümdür. Dede Korkut Kitabı'nda Dirse Han Oğlu Boğaç Han Boyu'nda kırk namertın şu sözleri bu bağlamda değerlendirilmelidir: "...Ağ sakallı kocanın ağzın söğdi, öldürsene", "Ağ pürçekli karının südin tarttı öldürsene" (Ergin, 2009: 83-84; Gökyay, 2009: 29).

⁸ Aman diyene kılıç kalkmaz, eğilen baş kesilmez atasözleri Türk töresinin sözlü kültür ortamındaki tezahürleridir. Bu bağlamda, Dede Korkut Kitabı'nda Kam Büre Beg Oğlu Bamsı Beyrek Boyu'nda Bamsı Beyrek'in Yalancı Yaltacık'u bağışlaması "aman diyene kılıç kalkmaz" töresinin sözü geçen boydaki yansımasıdır. "... Yalancı oğlu Yaltacık gördü kim yanar, sazdan çıktı. Beyregün ayağına düşdi. Kılıcı altından geçdi. Beyrek dahı suçundan geçdi" (Ergin, 2009: 151; Gökyay, 2009: 88).

⁹Barış Manço'nun seslendirdiği "Dört Kapı" adlı türküde tuz ekmek hakkı şu şekilde geçmektedir: "Tuz ekmek hakkı bilene /Sofra kurmasan da olur/İlık bir tas çorba yeter/Rızkım buymuş der içirim".

Sofrasında yemek yediği ve iyiliklerini gördüğü kimsenin kendisi üzerinde bulunduğu kabul edilen hak, duygusal borç" (2017: 1080) olarak tanımlar. Tuz ekmek hakkı, Türk töresinde bireylerin diğer bireylere ve devlete karşı hak ve sorumluluklarını tanımlayan, yaptırımlarla çevrelenmiş kural ve uygulamaları içermektedir. Anlatılarda Satuk Buğra Han, amcasını öldüreceği sırada, amcasının kendi üzerindeki tuz ekmek hakkını düşünür ve minnet duygusuyla onu öldürmekten vazgeçer.

"Türk, ekmeğini yediği insana kötülük etmez. Kendisine yapılan iyiliği unutmaz. Ekmeğini paylaştığı insana, dostluk, vefa, sadakat, arkadaşlık, yardım, samimiyet, dürüstlük, fedakârlık, minnet ve şükran duygularıyla bağlanır" (Elçin, 1988: 379). Tuz ekmek hakkının "hak ve adalet" duygusu ile ilişkilendirildiği anlaşılmaktadır. "Tuz ekmek hakkına riayetsizlik en büyük fenalık, ahlaksızlıktır. Tuz-ekmek hakkı Türkler arasında yemin, namus sözü hükmünde ve değerindedir" (Elçin, 1988: 379). "Tuz ekmek hakkı bilmezden it yeğdir (Elçin, 1988: 379). "Tuz ekmekni king tut kişike yitür, kişi aybı körse sen açma yitür"/"Tuzu, ekmeği bol tut, başkalarına ikram et; bir kimsenin ayıbını görürsen, açma üstünü ört" (Arat, 2007: 150). Bunların yanı sıra yazılı kaynaklar kişinin cömetliğine ve kahramanlığına delil olarak tuz ve ekmek hakkının gösterildiğini kaydetmektedir. Edebî ve tarihî yaratımlarda da tuz ekmek hakkının toplumsal bellekteki izdüşümlerini görmek mümkündür: Kırk Haramiler masalında, Osmanlı padişahının hazinelerini soymaya gelen haramilerin başı, hazinede billur sandığı bir nesnenin ne olduğunu anlamak için yalar. Billur sandığı nesnenin tuz olduğunu anlayınca "padişahın tuzunu yaladım. Yasamıza göre ekmeğini kırıp tuzunu yaladığımız kimselere kötülük edemeyiz" diyerek yağmadan vazgeçer (Elçin, 1988: 379). Tuz-ekmek hakkının, İslamiyet'in kabulüyle kul hakkı kavramıyla iç içe geçtiği söylenebilir. Zira İslami-

yet'te kişi, üzerinde hakkı olan kişiye minnettardır ve onun hakkını gözetmek de ilahi bir sorumluluktur. Bu konudaki hadisler, kulun kul üzerindeki hakkının önemini vurgulamaktadır.

Satuk Buğra Han, amcasının kendi üzerindeki "tuz ekmek hakkını ve atalık hakkını" düşünerek öldürmek istememesinde Türk kültür töresi kadar, İslam dininin etkisinin de olması kuvvetle muhtemeldir. Zira İslamiyet öncelikli olarak kâfiri öldürmeyi değil, yaşatmayı tercih eder ve ona tebliğ ve irşat yoluyla İslamiyet'i benimsetmeyi amaçlar. Şayet elden gelen yapıldığı hâlde, kâfirlikte ısrar edilirse öldürmeye müsaade edilir. Bu durum Mâide Suresi 32. ayette şu şekilde geçmektedir: "...Kim bir cana veya yeryüzünde bozgunculuk çıkarmaya karşılık olmaksızın (haksız yere) bir cana kıyarsa bütün insanları öldürmüş gibi olur. Her kim bir canı kurtarırsa bütün insanları kurtarmış gibi olur." (Kuran-ı Kerim ve Açıklamalı Meali, 2008: 107). Mâide Suresi, 33. ayette de "Allah ve Resulüne karşı savaşanların ve yeryüzünde hak düzene bozmaya çalışanların cezası, ancak ya acımadan öldürülmeleri ya asılmaları yahut el ve ayaklarının çaprazlama kesilmesi yahut da buldukları yerden sürülmeleridir" (Kuran-ı Kerim ve Açıklamalı Meali, 2008: 107) denilerek, öncelikli olarak öldürmenin tavsiye edilmediği, günahta ısrar edildiği takdirde ölüm cezasına başvurulabileceği belirtilmektedir. Satuk Buğra Han tezkiresinde de bu düşünceye eş düzlemde bir yol izlendiği söylenebilir. Satuk Buğra Han, amcasını hemen öldürmez, öncelikli onu İslamiyet'e davet eder, telkin ve tavsiyesini üç kez tekrarlar. Nihayetinde İslamiyet'i kabul etmede direnen amcasına Satuk Buğra Han beddua eder ve onun kerameti neticesinde amcasını yer yutar. Bu durum ayrıca kargış içerikli keramet motifi olarak da okunabilir.

Çalışmada ele alınan altı eserden; Cemal Karşı, Grenard ve Taşkent varyantlarında tuz ekmek ve ata hakkına rastlanılmazken Shaw, İngiltere ve Paris nüshalarında ise tespit edilen unsurlar sırasıyla şu şekildedir:

Shaw'ın nüshasında Satuk Buğra Han, kılıcıyla amcası Harun Buğra Han'ı uyandırır ve ona kelime-i şehadet getirmesini ve Müslüman olmasını söyler, fakat Harun Buğra Han kabul etmez. Satuk, ne kadar kılıcını kaldırdıysa da amcasının üzerindeki dedelik ve tuz ekmek hakkını düşünür ve onu öldüremez, Allah'a dua/beddua eder:

Hazreti Sultan kaç kez kılıçlarını kaldırıp (o kâfirin) başını keseyim diye niyetlendiyseler de (bu kâfirin) tuzunu yediğini ve dedelik hakkı olduğunu düşünerek kılıçlarını geri çevirdiler. Son çare (olarak) yüzlerini yüce Allah'ın dergâhına (göğe) çevirip dua ederek yalvardılar: "Ey var olan Tanrı! Sen bütün yaratıkların hâlini görüyorsun, kaç kez kılıç kaldırıp (onun) başını keseyim diye hamle kıldırıysam da dedelik hakkını ve (onun sayesinde yediğim) tuzun hakkını düşündüm. Eğer bir süre ki (böyle yapmamın) sebebi dedelik hakkı da olsa ey Allah, kahredicilik sıfatın ile bu kâfiri yere yuttursan!". Hazreti Sultan'ın duaları kabul olup yer sarsılıp yarılıp Harun Buğra Han'ı dizine kadar yuttu (Berbercan, 2011: 450).

İngiltere nüshasında Satuk Buğra Han'ın amcasını "tuz ekmek hakkı"ni düşünerek öldürmediği bilgisi ise şu şekilde geçer: *Onu uyandırıp Hz. Muhammed'in dinine davet edeyim şayet kabul etmezse o zaman öldürürüm, der. Her ne kadar da kâfir olsa 'nemed dermiyandır, tuznu saklay' der, yani tuz ekmek hakkı olduğunu düşünerek onu kılıcıyla uyandırır ve İslam'a davet eder. Nemek ve pederlik hakkından dolayı onu öldüremez ve Allah'a dua eder" (Dağıstanlıoğlu, 2012: 1319-1333).*

Paris nüshasında ise bu deyim tuz hakkı olarak geçmektedir. Burada Satuk Buğra Han amcasını tam kılıcıyla öldürecekken amcasının kendi üzerindeki tuz hakkını düşünür ve onu öldürmekten vazgeçer. [76b] (1) *ayttı ki her neçe kafir hem bolsa tuzunu yeb aydım tuzun hakkını saklay dip şemşirnin uç. (http://yazmalar.mkutup.gov).*

Kültür değişimi bağlamında "tuz ekmek hakkı"na yönelik kültürel kodda yer alan törenin, Türkler arasında İslamiyet'in kabulüyle uyumlanarak devam ettiği görülmektedir. Bu törenin, İslamiyet'teki kul hakkı ile

senkretik doku oluşturduğu söylenebilir. Shaw, İngiltere ve Paris varyantında tesadüf edilen "tuz ekmek hakkı"na ait bu kültürel kod, Satuk Buğra Han'ın amcasına uygun gördüğü cezayı vermede belirleyici olmuştur.

Satuk Buğra Han menkıbelerinde yer alan töreyle ilgili bir başka husus, tezkirelerde geçtiği şekliyle dedelik/pederlik/ata hakkıyla ilgilidir. Satuk Buğra Han tezkiresinde ata hakkı, akrabalar arasındaki hak ve sorumlulukları tanımlamaktadır. Satuk Buğra Han tezkiresinin sosyal, tarihî ve coğrafi bağlamı dikkate alındığında, aynı soydan gelen akrabaların kanına hürmeten, akrabalarının haklarını gözetmekle sorumlu olduklarını ifade edilebilir. Bu bağlamda, Satuk Buğra Han, amcasını öldüreceği esnada kendi üzerindeki atalık hakkını başka bir ifadeyle kan hakkını düşünür ve onu öldürmez. Bu durum, hem hükümdar soyundan gelen kişinin Tanrı'nın kut'unu taşıması yani kanının kutsal olmasıyla hem de Türklerde ataya duyulan saygı ve hürmetle açıklanabilir.

Türk kültüründe gerek İslamiyet'ten önce gerekse sonra anne ve babaya hürmet ve saygı göstermek, törenin gerekliliğidir. Anne-baba hakkına yönelik sözlü ve yazılı kültürdeki anlatılar bu durumu ispatlamaktadır. Ayrıca Oğuz'un da aşağıda ifade ettiği üzere ataya saygısızlık toplum nezdince ceza gerektirir ki bu yönüyle ata hakkı halk hukuku ile ilişkilidir.

"Türk toplumu gerek kırsal gerekse kentsel alanlardaki geleneksel uygulamalar bakımından bulunduğu bölgedeki diğer toplumlara göre bozkır kültürünün özelliklerini de yansıtan daha esnek ve daha eşitlikçi nitelikte bir ataerkil yapıya sahiptir. Yani baba ve erkek otoritesi geleneksel yapının temel taşlarından biridir. Ataya ve babaya karşı gelmek, onların sözünden çıkmak şu ya da bu şekilde ceza gerektiren bir suçtur" (Oğuz, 2012: 108-109).

Sözlü kültür ortamında, ağlarsa anam ağlar, gerisi yalan ağlar; cennet anaların

ayakları altındadır, baba kırk oğluna bakmış, kırk oğul bir babaya bakamamış; anamın ekmeğine kuru ayranına duru demem; ana hakkı ödenmez, en yüksek sevgi Allah sevgisi, en iyi sevgi anne sevgisidir, ananın duası babanın bedduası tutar, ana hakkı Hak hakkıdır, babasına hayır etmeyen kimseye hayrı olmaz, atası olmayanın adı da olmaz" (Çakır, 2017) gibi atasözleri toplumsal bellekte bu kültürel kodun yansımaları olarak yorumlanmalıdır.

Ayet ve hadisler aracılığıyla¹⁰ İslamiyet'i benimseyen Türkler arasında anne-baba hakkının da pekiştirildiği görülmektedir. "Hem Kur'an-ı Kerim'de hem de hadislerde çoğunlukla Allah'a kulluk vecibesinin hemen ardından ana babaya saygılı olma ve iyi davranmanın bir görev olduğuna dikkat çekilir" (İlmihal, 2013: 529).

Bu dinî referanslara ilaveten İslamiyet'in kabulünden sonra sözlü kültür ortamında oluşan eserlerde de ata hakkına tesadüf edilmektedir. Dede Korkut'ta "O zamanda oğul baba sözünü iki eylemezdi" (Ergin, 2009: 160; Gökyay, 2009: 96) Uruz anasına, "Ana hakkı Tanrı hakkı olmamış olsaydı/Kara çelik öz kılıcımı çekerdim" (Ergin,

¹⁰ Bakara suresi 180. ayette "Sizden birinize ölüm gelip çattığı zaman eğer geride bir hayır(mal) bırakmışsa anaya, babaya ve yakın akrabaya meşru bir tarzda vasiyette bulunması-Allah'a karşı gelmekten sakınanlar üzerinde bir hak olarak- size farz kılındı" (Kuran'ı Kerim Açıklamalı Meali, 2008: 27), İsrâ Suresi 23. ayette anne baba hakkı şu şekilde geçmektedir: "Rabbin, kendisinden başkasına asla ibadet etmemenizi, ana-babaya iyi davranmanızı kesin olarak emretti, eğer onlardan biri ya da her ikisi senin yanında ihtiyarlık çağına ulaşırsa, sakın onlara "öf!" bile deme, onları azarlama, onlara tatlı ve güzel söz söyle" (Kuran'ı Kerim Açıklamalı Meali, 2008: 268), Ayrıca anne baba hakkı için bkz: (Lokman Suresi, 14-15. ayet; Bakara suresi 83, 180, 215. ayet; Nisa suresi 36. ayet; En'am suresi 151. ayet vb.) Hadis-i Şerifte anne baba hakkı şu şekilde geçmektedir: Buhari'den naklen şu hadis örnek verilebilir: "Peygamber efendimiz de Allah katında en iyi amel nedir, diye sorana vaktinde kılınan namaz, anne babaya iyilik etmek ve Allah yolunda savaşmaktır, diye cevap vermiştir" (Şentürk ve Yazıcı, 2011: 507).

2009: 107; Gökyay, 2009: 49) der. Burada ana ata-hakkının Tanrı hakkı olarak görülmesi, Satuk Buğra Han tezkiyesinde karşımıza ata/peder hakkıyla aynı kültürel kodun var-yantıdır. İlaveten, Satuk Buğra Han'ın amcasının kanını dökmek istememesi de bir başka ifadeyle perderlik hakkı gözetmesi, atasının Tanrı'dan kut almasıyla izah edilebilir. Zira kan ve soy ilişkisi Türk kültür kodlarında önemlidir.¹¹ Asalet ve soy gibi kavramlar "kan" ile açıklanmaktadır. Satuk Buğra Han'ın bedduasıyla amcasını yerin yutması motifinde kansız ölüm cezasının tercih edilmesinin bu bağlamda tesadüfi olmadığı açıktır. İslamiyet'ten önceki inanışlarda hükümdar soyundan gelenlerinin kut taşıdıkları için kanının kutsal olarak kabul edilmesinden dolayı Satuk Buğra Han'ın da bu gerekçeyle amcasının kanına girmediği, kılıcıyla onu öldürmediği çıkarımında bulunulabilir. Satuk Buğra Han, amcasını evliyaya yakışacak şekilde, kılıcıyla değil bedduasıyla keramet göstererek cezalandırır, böylece Satuk Buğra Han, amcasının "kut"sal kanını dökmemiş olur.

"Bir hükümdar için tanrı soylu olmak, simgesel anlamda dünyadaki en büyük yönetici olmak anlamına geliyordu. Bu yönetim, tanrı adına ve insan olma adına güç birliği sağlamaktaydı"¹² (Önal, 2009: 59). "Devlet yeryüzünde olsa da Türklerin zihninde iktidar Tanrı'dan [Gök'ten] aşağıya doğru intikal ettiği için, devlet içindeki mevkiler de yukardan aşağıya doğru sıralanıyordu" (Kafesoğlu, 1997: 243). "Türklerde hakanlar, kimi zaman tanrının temsilcisi, kimi zaman da oğludur. Hükümdarlar tanrıya benzetilir. Tanrıdan geldiğine, O'nun gibi tek olduğuna inanılır" (Roux, 2001: 61). "Hakan sülalelerinin soyları ya tanrıya ya da toteme dek çıkarı-

lırdı. Nedeni totemi veya Tanrıya ilişkin kut'a varmaktı" (Ziya Gökalp, 1989: 52). "Bu durum, hanın kutsal kabul edilmesinde Tanrı ile kurulan bağ ile izah edilebilir. Böylece Tanrı gibi Tanrı'dan kut alan hükümdar da kutsaldır. Hakan'a Tanrı-kut veya ebedi kut denirdi. Hakandaki kutsiyet ona ilahi bir hak olarak Tanrı tarafından verilir. Eski Türklerde tüm hakan sülaleleri neseplerini bir ilaha veya toteme dayandırır. Bunun nedeni de kuta varis olabilmektir" (Ziya Gökalp, 1975: 45). "Manas Destanı'na kadar Türk hükümdarlık anlayışının temelini "kut" alan ve kutla Tanrı adına yeryüzünü idare eden hükümdar tipi oluşturmaktadır" (Oğuz, 1995: 13). Buradan hareketle Satuk Buğra Han'ın amcasının her ne kadar kâfir olsa bile halk hukukunda Tanrı'nın yani "kut" un temsilcisi olarak görüldüğü ve kanının kutsal kabul edildiği için cezasının senkretik bir yapıda olduğu söylenebilir.

Kanın kutsallığı konusunda S.V. Örnek, "Kanın; kudret ve hayat veren, ruhu barındıran, kötülükleri uzaklaştırıcı ve arıtıcı bir madde olarak"¹³ kabul edildiğini ifade eder (1971: 129). Soyun kanla ilişkisi konusunda ise Ölçer Özünel'in düşünceleri dik-kate değerlidir:

Kan ve soyun devamı arasındaki ilişki kanlı ritüeller aracılığıyla erginlemenin gerçekleştiği kültürler bağlamında değerlendirildiğinde karşımıza üç erginleme aşaması çıkmıştır. Bunlar, adet kanamasıyla birlikte gerçekleştirilen genç kız kanaması, erkek adaylarına soyun devamlığındaki rollerini hatırlatıcı sünnet törenleri, evlilik kurumuyla ve soyun devamlığıyla ilişkilendirilen bekaret kanı ve son olarak da, soyu devam ettiren doğum kanıdır. Bu bağlamda denilebilir ki, kan olgusu, toplumsal sözleşmeler aracılığıyla kutsal olanla ilişkiye geçiş süreçlerinde dönüştürücü bir işleve sahiptir. Çağırıştırıcı şiddet ve korku var olma dürtüsünün arkasında kalarak kan olgusunu, kutsal olana daha da yaklaştırmaktadır (2005: 45).

¹¹ Atatürk'ün Gençliğe Hitabe'de vurguladığı "Muhtaç olduğun kudret, damarlarındaki asil kanda mevcuttur" sözündeki asil kan ifadesi kutlu soy ile ilişkilendirilebilir. Ayrıca halk arasında söylenen "Asil azmaz bal kokmaz, kokarsa yağ kokar aslı ayrandır" (Çakır, 2017) sözü de asil olmayla ilgili mecazi ifadelerden biri olarak ele alınabilir.

¹² Kültürlerarası örnekler için bkz: (Önal, 2009: 59).

¹³ Kan'ın kültürlerde kutsal olarak kabul edilmesi hakkında bkz: (Örnek, 1971).

Hükümdar sülalesinden gelenin kanının kutsal kabul edilmesinin tarihî bellekte de görmek mümkündür: Eski Türk ananesine göre, hanedan üyelerinin kanı akıtılamayacağı için yay kirisiyle boğdurulur. Selçuklu ve Osmanlı'da bu uygulamanın devam ettiği görülmektedir.

Satuk Buğra Han tezkiresinde hükümdarın kanının kutsal kabul edilmesi nedeniyle amca Harun Buğra Han'a layık görülen ölüm cezasında kan dökülmemiştir. Satuk Buğra Han'ın kargışıyla kâfir Harun Buğra Han'ı yer yutar. Böylece Harun Buğra Han, töre gereği Allah'ın kudretiyle infaz edilmiş olur.

Satuk Buğra Han menkıbesinin varyantlarında pederlik/ ata hakkına ait töreye bakılacak olur ise Cemal Karşı'de bu bilgiye tesadüf edilmediği gibi Satuk Buğra Han'ın bedduasına bağlı olarak amcasını yerin yutmasına dair kerametine de rastlanılmaktadır. Bu durum, Cemal Karşı'nın kaynağının menkıbevi değil, tarihî olmasıyla açıklanabilir. Grenard'ın nüshasında da yer almaz. Shaw, İngiltere, Taşkent ve Paris nüshalarında ise ata hakkı ile ilgili tespit edilen bilgi sırasıyla şöyledir:

Shaw'ın nüshasında ise, tuz hakkı ve dedelik hakkı ayrı ayrı geçmektedir. Ayrıca Harun Buğra Han bu nüshada amca değil, Satuk Buğra Han'ın dedesidir. Satuk Buğra Han, tam dedesini öldürecek iken ata hakkını (dede/baba hakkı) düşünür ve öldürmekten vazgeçer. Satuk'un bedduasıyla onu yer yutar. Böylece cezasını kut gereği kanı dökülmeden çekmiş olur:

Hazreti Sultan kaç kez kılıçlarını kaldırıp (o kâfirin) başını keseyim diye niyetlendiyse de (bu kâfirin) tuzunu yediğini ve dedelik hakkı olduğunu düşünerek kılıçlarını geri çevirdiler. Son çare (olarak) yüzlerini yüce Allah'ın dergâhına (göğe) çevirip dua ederek yalvardılar: "Ey var olan Tanrı! Sen bütün yaratıkların halini görüyorsun, kaç kez kılıç kaldırıp (onun) başını keseyim diye hamle kıldırısam da dedelik hakkını ve (onun sayesinde

yediğim) tuzun hakkını düşündüm. Eğer bir süre ki (böyle yapmamın) sebebi dedelik hakkı da olsa ey Allah, kahredicilik sıfatın ile bu kâfiri yere yuttursan!". Hazreti Sultan'ın duaları kabul olup yer sarsılıp yarılıp Harun Buğra Han'ı dizine kadar yuttu (Berbercan, 2011: 450).

İngiltere nüshasında ise, pederlik hakkından dolayı Satuk Buğra Han, amcasını öldürmez, onu İslam'a davet eder. Amcası kabul etmeyince Satuk, beddua eder ve neticede yer, amcasını yutar. Böylece Türk töresine uygun kansız bir cezalandırma gerçekleşmiş olur:

Onu uyandırıp Hz. Muhammed'in dinine davet edeyim şayet kabul etmezse o zaman öldürürüm, der. Her ne kadar da kâfir olsa "nemed dermiyandır, tuznu saklay" der, yani tuz ekmek hakkı olduğunu düşünerek onu kılıcıyla uyandırır ve İslam'a davet eder. Nemek ve pederlik hakkından dolayı onu öldüremez ve Allah'a dua eder. Satuk'un duasını Allah kabul etti, zemin sallandı, yer yarıldı ve bu kâfiri sinesine kadar yuttu. Bunun üzerine Satuk ondan tekrar Müslüman olmasını ister fakat o yine kabul etmez. Harun Buğra ona, senin dinine girmektense yere gireyim daha iyi, der. Bu sefer Harun Buğra Han, yerin dibine tamamıyla girer (Dağıstanlıoğlu, 2012: 1319-1333).

Taşkent nüshasında da buna benzer bir ifadeye rastlanılmaktadır:

Sutuk¹⁴ "Onu uyku hâlindeyken öldürmek mertlik değildir, en iyisi onu ben uyandırayım neticede onun benim üzerimde atalık hürmeti vardır" der. Harun Buğra Han uyanınca başında kılıçla öz oğlu Sutuk'u görür, Sutuk ona Müslüman olmasını söyler fakat o olmaz. Sutuk onu kılıçla öldüreyim derken atalık hakkı aklına geldi ve onu öldüremedi. Bunun üzerine Sutuk Allah'a duada bulundu. "Ben bunun atalık hukukuna riaye kıldım" ey Allah'ın gazabıyla yer onu yutsun der ve Allah onun duasını kabul eder. Yer, göğsüne kadar Harun Buğra'yı yutar fakat yine İslam dinini kabul etmez. Sonunda yer onu tama-

¹⁴ Satuk adı bu nüshada Sutuk olarak geçmektedir.

myyla yutar (Özkan, 2013: 12-21).

Paris nüshasında ise bu töre “dedelik hakkı” olarak geçmektedir: “[76b] (11) *Ḥudānīn dergāhıḡa keltürüp ve du ‘ā kıldılar ki ey bār-i Ḥudāya sen cemi’ maḥlūkātınīn ḡālını* (12) *körüp tura señe néçend merātebe şemşirni hamle kıldım başını keseş dīp ammā tuznūn* (13) **hakkında dedelik hakkını sakladım**” (http://yazmalar.mkutup.gov.tr).

Burada bahsedilen dedelik hakkı, Harun Buğra Han’ın Satuk Buğra Han’ın amcası olması sebebiyle ata hakkı olarak yorumlanmalıdır. Satuk Buğra Han, amcasının üzerindeki babalık/atalık hakkından dolayı onu öldürmek istemediğini ifade eder. Amcasına kılıcı kalkmayan, onun kanını akıtmayan Satuk Buğra Han’ın bedduasıyla yer yarılar ve amcasını yutar. İslamiyet’ten önce ataya saygı; atalar kültürüyle izah edilebileceği gibi İslamiyet’ten sonra ise ana-baba hakkıyla iç içe geçtiği söylenebilir.

Sonuç olarak, hemen her topluluk için kaçınılmaz olan *kültürel değişim* kavramı, Türkler için de söz konusudur. İslamiyet’i benimseyerek yeni bir kültür dairesine giren Türkler, bu süreci hayatın her alanına yansıttığı söylenebilir. Toplumsal bellekte Karahanlı devletinin ilk Müslüman Türk hükümdarı olarak imgelem oluşturan Satuk Buğra Han’ın hayatının anlatıldığı menkıbelerin töreyle ilgili bu değişim ve dönüşümün izlerini görmek mümkündür. Çalışmada bu menkıbelerde töreyle ilişkili “ata hakkı ve tuz-ekmek hakkı” halk hukuku kapsamında ele alınmış, Türklerin kültürel kodlarında yer alan bu bilginin, İslamiyet’in kabulüyle pekişerek ve uyumlanarak devam ettiği tespit edilmiştir. Satuk Buğra Han hakkındaki bu tespitlere Cemal Karşı, Grenard, Shaw, İngiltere, Taşkent ve Paris nüshalarından ulaşılmıştır.

İslamiyet öncesi inanışlarda ata hakkı hem atalar kültürünün tezahürü yani ataya duyulan saygının ifadesiyken hem de hükümdar soyundan gelen kişinin kanının Tanrı’nın kut’unu temsil ettiği inancını yansıtmaya açısından önemlidir. İslamiyete ise

ata hakkının “anne-baba hakkı” şeklinde ayet ve hadislerle bağlı dini telkinlerle örüntülendiği görülmektedir. Kompleks bir yapıda karşımıza çıkan Satuk Buğra Han’ın beddua içerikli kerametiyle amcasını yer yutması, kültürel değişimin bir örneği olarak okunmalıdır. Zira Satuk Buğra Han’ın amcası Harun Buğra Han’a layık gördüğü bu ceza hem İslamiyet öncesi hem de İslami halk hukukuyla senkretik bir doku oluşturmaktadır.

KAYNAKÇA

- Aksoy, Ö. A. (2017). *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 2*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Arat, R. R. (2007). *Kutadgu Bilig*. Ankara: TDK Yayınları.
- Atalay, B. (2006). *Kaşgarlı Mahmut Divan-ı Lûgat-ı Türk*. C. III, Ankara: TDK Yayınları.
- Başer, S. (2015). *Kutadgu Bilig’de Kut ve Töre*. İstanbul: İrfan Yayınları.
- Berbercan, M. T. (2011). Buğra Tezkiresi’nden Parçalar (transkripsiyon – dil özellikleri üzerine bazı açıklamalar-tercüme). *Turkish Studies*, 6/ 4, 431-455.
- Boratav, P. N. (2009). *Zaman Zaman İçinde*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Çakır, E. (2017). Satuk Buğra Han Tezkiresi Üzerine Halk Bilimsel Bir İnceleme. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi. Ankara.
- Cemâl el-Karşî, *Mülhakât el surâh*. Neşr. V. Barthold, Turkestan vepoxu mongol’s kogo naşestriça, Çaçt’ pervaya tekstu, 1898, St. Petersburg, 130-135.
- Dağistanlıoğlu, E. (2012). Tezkire-i Buğrahan’ın Çağatayca yazılmış bir nüshası (metin- dil incelemesi- tıpkıbasım). *Turkish Studies*, 7/4, 1313-1393.
- Dursun, A. (2016). *Türk Halk Hukuku*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Elçin, Ş. (1988). Tuz Ekmek Hakkı Deyimi Üzerine. *Halk Edebiyatı Araştırmaları*, C.II, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayın-cılık, 373-380.

- Ergin, M. (2009). *Dede Korkut Kitabı*. Ankara: TDK Yayınları.
- Ergin, M. (2011). *Orhun Abideleri*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Genç, R. (2002). Karahanlı Devlet Teşkilatı. Ankara: TTK Yayınları.
- Gökyay, O. Ş. (2009). *Dedem Korkut Kitabı*. İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Grenard, F. (1900). La légende de Satok Boghra Khan et l'histoire. *Journal Asiatique*, 15, 5-79.
- Grenard, F. (1939a). Satuk Buğra Han Menkıbesi ve Tarihi I. (Çev. O. Turan). *Ülkü Mecmuası*, 142-154.
- Grenard, F. (1939b). Satuk Buğra Han Menkıbesi ve Tarih II (Çev. O. Turan). *Ülkü Mecmuası*, 47-52.
- Grenard, F. (1939c). Satuk Buğra Han Menkıbesi ve Tarih III. (Çev. O. Turan]. *Ülkü Mecmuası*, 152-160.
- Grenard, F. (1939d). Satuk Buğra Han Menkıbesi ve Tarih IV (Çev. O. Turan). *Ülkü Mecmuası*, 343-350
- Güngör, E. (2003). *Tarihte Türkler*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- İlmihâl (2013). *İlmihâl İslam ve Toplum*. C. II, Ankara: TDV Yayınları.
- Kafesoğlu, İ. (1997). *Türk Millî Kültürü*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Kuran-ı Kerim ve Açıklamalı Meali* (2008). H. Altuntaş ve M. Şahin (Editörler). Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Mustafa Çakır, 1954 Trabzon doğumlu, Lise Mezunu, emekli, [03. 05. 2017 tarihinde Emine Çakır ile Ankara'da yapılan görüşme]
- Oğuz, M. Ö. (1995). Destanlarımızdaki Olağanüstü Doğum Motifi Etrafında Manas. *Millî Folklor*, 27, 12-14.
- Oğuz, M. Ö. (2012). Yazılı Hukuk ve Sözlü Hukuk Açısından Evlenme Pratikleri ve "Töre Cinayetleri". *Millî Folklor*, Yıl 24, 95, 103-113.
- Ölçer Özünel, E. (2005). "Kan" Olgusunun Soyun Devamlılığı Bağlamında Dönüştürücülüğü. *Millî Folklor*, Yıl 17, 65, 40-45.
- Ölçer Özünel, E. (2014). Kendine Dönüşen Kahraman: Oğuz Kağan Destanında İktidar ve Kut. *Millî Folklor*, Yıl 26, 104, 5-19.
- Önal, M. N. (2009). Kutsalın Türk kültüründeki İzleri: Tanrısız Simgecilik, *Millî Folklor*, 84,57-72.
- Örnek, S. V. (1971). *Etnoloji Sözlüğü*. Ankara: AÜDTCF Yayınları.
- Örnek, S. V. (1995). *Budunbilim Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Özkan, İ. (2013). Abdülkerim Satuk Buğra Han Destanı. *Bengü Bitig Dursun Yıldırım Armağanı*, Ankara: Türkbilgi Yayınları. 1-22.
- Paris Nüshası" http://yazmalar.mkutup.gov.tr/detay_goster.php?k=123905; ilk erişim, 01.05.2013.
- Roux, J. P. (2001). *Orta Asya: Tarih ve Uygarlık*. (Çev. L. Arslan). İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Sakaoğlu, S, Duymaz, A. (2002). *İslamiyet Öncesi Türk Destanları*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Su, S. (2011). *Hurafeler ve Mitler Halk İslamında Senkretizm*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Şeşen, R. (2001). *İslam Coğrafyacılarına göre Türkler ve Türk Ülkeleri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Togan, Z. V. (1981). *Umumî Türk Tarihine Giriş*. İstanbul: Enderun Yayınları.
- Turan, O. (2009). Büyük Selçuklu Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Yavuz, K. ve A. Saraç, Y. (2007). *Âşıkpaşazâde Tevârih-i âl-i Osmân*. İstanbul: Gök-kubbe Yayınları.
- Ziya Gökalp (1975). *Türk Töresi*. İstanbul: Türk Kültür Yayınları.
- Ziya Gökalp (1989). *Türk Medeniyeti Tarihi*. İstanbul: Toker Yayınları.

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

akır, E. (2018). Satuk Buğra Han Menkibesinde Halk Hukuku Olarak “Ata Hakkı ve Tuz-Ekmek Hakkı”, *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, Doi number:<http://dx.doi.org/10.9761/JASSS7970>, Number: 73 Winter 2018, p. 183-194.